Надія Кибальчич.

З малих краєвидів.

Мені здається, що я їду залізницею швидко-швидко і дивлю ся у вікно. Поуз проходять ріжні краєвиди. Край дороги я часто бачу людий. Иньших роздивлюся добре, иньших ледви заглежу, але переєьвідчаюсь, що майже всї люди негарні та маленькі і мають обличчя з таким холодним, сухим, мізерним виразом, що у мене самої зникає бажанне бути гарною людиною...

I.

Я у перше познайомилась із кузиною Нїною Масенко тодї, як вона тілько скінчила інститут. Мама—рідна сестра Нїпиного батька і між ними та нашими були дуже гарні відносини. Вони часто листували ся, дядько кілька раз приїздив і гостював у нас, але Нїни ми не бачили. З малку вона була все при матері, що хворіла і нїкуди не виїздила, а потім, коли та вмерла, її віддали у інститут. Дядько кожні канїкули збирав ся привезти її до нас, та за господарськими справами нї разу не зібрав ся, так саме, як і ми збирались кожне лїто приїхати до їх на село, тай не зібрались.

Нарештї ми таки зібрались і поїхали. Нїна зустріла мене так щиро радісно, що я одразу почула себе так, мов вік її знала й любила. Вона і вродою менї вподобалась: маленька, тоненька з смаглюватим личком, ясно-карими величезними очима; риси у неї властиво не гарні, але я нїколи не бачила таких виразливих уст, як у неї.

digitized by ukrbiblioteka.org

Мама через тиждень вернула ся до дому, а я зосталась і пробула три місяці. Сільське житє менї дуже вподобалось, хоч днї минали так однаково, що їх не можна було одрізнити один від другого; та після города се був гарний відпочинок. Але Нїна казала, що ця тиша до одчаю надокучає їй. В інститутї тиша і тут тиша, а їй нема нїчого гіршого над се.

Господарство у їх було велике і дядько цїлком їм зазоплював ся; у нас же не мало ся нїякого дїла і ми всї днї гуляли, читали, ласували та дивились, як працюють иньші. Часто Нїна затягала мене до челяди і се менї з початку не подобалось. Неприємно стояти без нїякого дїла та дивити ся на чужу працю. Але челядь завсїди була така весела, мов та робота не важка, і така приязна до нас, що ми раз по раз пробували з ними, і менї стало подобатись. Нїна навіть подругувала з дївчатами. Ми все пробували і копати і гребти і вязати, словом за все брались. Нїна хоч трошки знала, а я у перше бачила, як це робить ся. Запевне з того нїчого не виходило, окрім утїхи нам і людям.

Знайомих було зовсїм мало, тілько кілька поважних панів з такими-ж поважними жінками. З молодїжи нїкого і взагалї інтелїґенції мало, тим кожна інтелїґентна людина здобувала тут надзвичайну цїкавість. З початку мене дуже сьмішило, як було Нїна зачувши гуркіт екіпажу кидає все і біжить мов навіжена до воріт подивити ся, хто то проїздить. Потім я й сама так увійшла в тутешнє житє, що зачувши той чарівний гуркіт летїла до воріт.

Нїна вигадувала всякі розривки, які тілько могла. Найдужче вона любила ярмарки і розмальовувала їх такими яркими барвами, що я зацїкавилась тай поїхала на одну, але розчарувалась. Для Нїни головна принада — юрба, де й яка-б не була, того і ярмарок їй подобав ся. Вона з утїхою сновигала ся між людьми і товаром, їла медяники, що лежали на столиках покриті пилюгою, слухала лїрників. Слухаючи, вона аж в екстаз прийшла і сказала цїлу промову про те, як любо слухати лїрників, як це нагадує давні часи і яка у сьому поезія, я подивилась на слїпих — вони завсїди роблять на мене таке важке вражінє, від якого не зараз визволяюсь — і сказала, що нещастє заважає втїшати ся поезією.

— Яке нещастє?!

— По мойому, нема гіршого нещастя, як слїпота.

Нїна здивовано подивила ся на мене, потім на слїпих і здивовано сумно вимовила: — А менї се нїколи на думку не спадало,

digitized by ukrbiblioteka.org

повіриш? Чи то не те, щоб не спадало.. а так... Усі так дивлять ся, мов це звичайна річ, мов так повинно бути, мов страждання тут нема... і я теж так... Ніна стала зовсім сумна, а менї було неприємно, що я попсувала її гарний настрій. З того, що він розвіяв ся, сліпим не стало лекше.

Від'їжджаючи до дому я взяла од Ніни слово, що вона прийде до нас на Різдво, але її не було, бо дядька по звичаю не пустили господарські справи, а одній їхати він не дозволив. Після Різдва приїхав сам тижнїв на два по якомусь дїлу, а у Ніни болїла рука і вона зостала ся дома.

Приїхав і пробув більш місяця та порішив серед зими переїхати у місто. Казав: донька скінчила інститут. Нудьгує на селї, шкода дївчини... Зимою в хазяйстві мене не треба, чому-ж і не задовольнити її... мій обовязок... і т. и.

Дочка не подолала господарських справ, подолала їх пані Яворська.

Ся пані, жінка багатого і значного урядника, пишна білява красуня. Хоч її дочцї певних двацять пять, але панї ще цьвіте і, щоб там не казали про косметичні додатки, ще довго цвисти-ме. В нашому містї, хоч воно і губернське, але як і в повітовому всї знають усїх. Паню Яворську всї знали, взивали преподобницею і всї намагали ся бути з нею знайомими, вважаючи це для себе пошаною. Її дочка була на вигляд дитина не дитина, дївчина не дївчина, а просто якесь чортиня; і по вдачі теж. Вередлива, гостра, сьмілива до безголовя, незважлива на людський осуд, можна сказати прямо непутяща і це тілько через значного батька вдавала громада, що не примічає її поводження.

Почувши про переїзд, Ніна без краю радїла і дякувала батькови. Дійсної причини їй нїхто не сказав.

На щастє трапилась у одному дворі з нами гарненька квартирка і вони переїхали. Я почала знайомити Ніну з містом, чи то гуляти по йому, водити її до рідні та знайомих, бувати у театрі, а втомившись сидїти край вікна та переказувати біографії тих, що проходили поуз. Звичайно мало гарного могла я переказати.

До знайомих Ніна відносила ся так щиро, чого вони здебільшого не були варті; від театру божеволїла, а за те біографії робили на неї таке важке вражінє, що я покинула свої оповіданя. Вона мабуть думала, що погані люди і погані вчинки існують тілько в романах.

digitized by ukrbiblioteka.org

Зустрівшись із тією людиною, яку вважала поганою, вона виразно показувала їй свою антіпатію. Так раз ми були у театрі, де вона вподобалась одному добродієви. Його фамілія Дорович. Я в той час не була в ним знайомою, але як і усі знала, що воно таке. Вродою він був неможливо поганий, а вдачею та поводженєм ще гірший. Се друга Іра Яворська, тілько ще нахабнїщий, ще вигівнїщий; йому не було ні перешкоди, ні впину, але він був страшенно багатий, то йому все добре минало. У нашому містї йому ні одна панна не подобалась. Усї — казав — на один зразок, без иїякої оріґіпальности і або нудні, або намагають ся походити на непутящих дївок.

У театрі він став придивляти ся до Нїни; очевидячки його здивувало, що гарна панна не грає очима і на всїх дивить ся однаковим поглядом, бо у Нїни тоді не було і тїни кокетства. Він увесь час ходив за нами, ставав на дорозї і дивив ся на Нїну з підкресленою увагою. Вона страшно розгнївалась і голосно висловила свою думку про його, чим, звичайно, викликала ще більші заходи, так що ми не дослухавши пєси втекли.

Коли ще ми були на селї, Нїна питала, чи не зустрічала я в містї панночку Настю Термецьку. Її батько та мати колись мали маєток поспіль Масенків і Нїна з Настею подругували. Потім маєток Термецьких продали за позички і вони переїхали у місто, де Настя вчилась у ґімназії, а батько мав маленьку посаду. Нїна тепер не знала, де вони і що з ними. Я згадала, що зустрічала у когось із знайомих цю панночку, не гарну, завсїди з великим смаком убрану, привітну, непримітну і завсїди у остатнїй ролї. Але я чула про неї, що у своїй компанії вона дуже і дуже вільно поводить ся. Ґімназії вона не скінчила, бо за неї не могли давати плату і взяли з четвертої кляси. Розказували про неї, що вона дома майже не бувала, а проживала то в тих, то в сих знайомих. Її кликали на допомогу, коли де збирав ся вечір, од'їжджаючи брали доглядати за господою, прохали що небудь пошити і за се дарували яку дрібницю. Брали до себе гостювати панночки, бо вона була здатна на ріжні сьміливі, потаємні пригоди і не завважала, тим, що негарна. Батька її я теж зустрічала — несимпатична людина. Він завсїди всїх судив і ганив, та бувши стародавнього роду вважав себе вищим від усїх і гнївав ся, що нїхто сього не примічав. Матері я не бачила і нїчого за неї не чула.

digitized by ukrbiblioteka.org

Ми роздобули Настину адресу і Нїна побігла до неї. Вернулась як зачарована і розказала, що у Насті познайомилась із її кузиною Марусею Корнієнко, що ця Маруся надзвичайна дівчина, і розумна і осьвічена і живе тілько для ідей, забувши про все власне. Вона йде у народні учительки і разом готуєть ся на курси, щоб мати змогу більше приносити користи. З розмови Нїна догадувалась, що там є цїлий гурток, який має невідомі їй потаємні справи. Маруся-ж казала, що увесь город ненавидить їх за ідеї та за те, що вони більш розвинені, мають гарні думки, не дбають лише за себе.

На останнє я, правду кажучи, здивувалась, бо бувши знайомою трохи не з усїм містом, нїчого не чула ні про Марусю, ні про який такий гурток. Очевидячки людина занадто побільшувала своє значінє на сьвітї. Я тілько пригадала одного студента Корнієнка, якого бачила колись у брата. Він не походив ні на кого з товаришів, такий був мовчазний, чи замислений, чи смутний; мало говорив, ще меньше усьміхав ся. Гарний парубок із тонкими рисами і дуже ясним пишним чубом. Я спитала, чи це не рідня Марусї? Нїна сказала, що брат. Їх тілько двоє, рідні нїякої нема окрім Термецьких; вони у їх і квартиру наймають. Корнієнко вже скінчив і хоче бути земським лїкарем.

Нїна ще довго розказувала всячину про їх і сама багато не розуміла з того, що чула. Корнієнко хоче писати популярно-медичні книжки, бо в їх велика потреба. Вопи щось розповсюднюють між народом... Тут Нїна змішала все до купи і прохала мене роз'яснити те, чого вона не розуміла.

II.

Раз я забігла до Нїни і побачила, що вона збираєть ся йти. Вона нервово-жваво обернула ся до мене:

— От у нас із Настею умова: коли не прийде до шестої години, то я повинна іти до неї. Ходїм до неї у двох, Таню! Ходїм, сердечко!

Мене зовсїм не цїкавило знайомство з Настею, але Нїна так прохала, що я згодилась. Я одразу як прийшла, то зауважила, що у неї тремтить голос, що вона знервована і все так повертала ся, аби я не бачила її обличчя. Придивилась таки — очи заплакані.

— Чого ти така, Нїно?

digitized by ukrbiblioteka.org

Вона не встигла нічого сказати, як увійшов дядько. Ніна вхопила брилик та вуаль і стала надівати.

Дядько пройшов ся по хаті, сів у креселко і глядючи у бік почав:

— Жінка одного мого знайомого, пані Яворська і її донька хочуть із тобою познайомити ся. Вони прохали, щоб я привіз тебе до їх. Там тобі буде весело. Вони такі привітні люди.

Я бачила, як затремтїла при цій мові Ніна і зрозуміла причину її настрою. Певне, що це їй розказала Настя. За останніми словами дядька Ніна повернулась і крикнула:

— Я... я... ніколи... чуєш, ніколи не хочу до їх... і тобі...

Вона не скінчила і вибігла з хати. Коли я зараз пішла до неї, то вона заховавшись у подушки плакала. Побачивши мене схопилась, мовчки умилась, одяглась і ми вийшли на вулицю.

І зустріли Яворських! Вони проїздивши пильно розглядали Ніну з таким виглядом, мов вона була на половину їх власність. Коли-ж ми проходили до бульвару, то при вході стояв Дорович. Ніна йшла попереду, він трошки одступив даючи їй дорогу, але так, що вона не могла пройти не черкнувшись об його, а він тим часом що найнахабніще дивив ся просто їй в обличчє. Мені за нею не дав пройти, а вийшов сам. По такій зустрічі на Ніну було страшно глянути.

Настя загледїла нас у вікно і вибігла аж на рундук. Ми увійшли в господу і мене вразив її вигляд. Скрізь висїло павутинне, по кутках лежало сьміттє, мебелї мало і та що була, поставлена як навмисне не закутно. Настя провела нас у свою хатину, там було ченурненько, але теж убого: два столи, ліжко, кілька крісел. На стїні висїли сукні закутані простиралом, під ними стояли картонки. На столї лежав блакитний станик із легкої шовкової тканини, штучно оброблений прошвою та атласовою стяжкою. У йому стреміла голка, видно: Настя виглядаючи Ніну шила.

Ми посїдали і почалась розмова про се та про те, більше про моди з приводу блакитного станика.

— Це у тебе дуже гарне, — завважила Ніна розглядаючи його.

— За те-ж не дешево менї й влетїло! Менї вже на убрання нічого не дають. Буквально ні копійки вже більш року. Батько що дня у клюбі грає... Чи повіриш, що він иноді нам і на обід не дає; так без обіду й сидимо, а він іде обідати до знайомих. Поло-

digitized by ukrbiblioteka.org

жим, що й мене майже ніколи нема дома... Мамі найгірше, вона вже як старчиха убираєть ся. Але вона сама винна, тут треба змагатись, а вона ні слова... аби не клопотатись. От і з ґімназією; правда, я сама хотїла її покинути, але я-ж була мала... вона і не ворухнулась... Я змалку де хочу буваю, а вона й не зна, де я.

Настя стала викладати усе своє домашнє лихо, не зважаючи, що я була зовсїм чужа і менї ставало ніяково, тай ті всї розповіди робили дуже гнїтюче й неприємне враженнє.

Розмову перервала сама пані Термецька, здорова жінка, з очима без ніякого виразу, одягнена майже у рамя. Вона мовчки увійшла, не дожидаючи, щоб Настя нас познайомила, подала нам руку і зараз вийшла, мов зайшла не туди, куди хотїла.

Коли вона вийшла, Нїна спитала:

— Чому ти не візьмеш якої посади? Я думаю, можна-б знайти.

— Батько не дозволяє.

— Чому?

— Каже, що це буде опорок на наш стародавнїй рід, коли дївчина піде у пайми.

— Ой, Боже! — скрикнули ми з Нїною.

— Запевне, се сьмішно. А то йому здаєть ся не опорок, що ми скрізь винні. І за квартиру, і за хлїб, і за мясо, і за крам... Нам крамарі трохи не що дня нагадують, наймички роблять скандали, а він каже, що на хамів не треба звертати уваги... Нас скрізь зневажають і це нїчого!

Настя взяла станик, щоб повісити його. Коли скинула простирало, я побачила чимало убрань і все гарних. Це мене здивувало, за які достатки вона може їх справляти і спитала, чи має який заробіток.

— Де-б я його взяла! Лекцій менї нїхто не дасть, а ось одній родичцї дві сукнї пошила — обіцяла на блюзку набрати, та так обіцянкою і зостало ся. Друга за дві блюзки дала стяжечку... здебільшого так, а я хоч нїде не вчила ся шити, проте гарненько вмію...

— Де-ж ти грошї береш на це? — показала Нїна на сукнї.

Настя глянула на неї, замислено зсунула брови і не зараз відповіла:

— Ох, заплуталась я у позички! Вже сїмдесять карбованців винна... — і додала швиденько, злякано глянувши на мене.

digitized by ukrbiblioteka.org

— Тільки, Бога ради, нїкому не кажіть.

Ми запевнили, що цього не зробимо, але Нїна просто у одчай прийшла, що Настя таке накоїла; та дївчина видно і сама добре знала, що погано, та не хотїла й замислюватись, усе звертала розмову на Корнієнків. Тут Нїна забула і пані Яворську і Настину позичку та слухала, слухала.

Настя нїчого нового не розказала й наче навмисне говорила все гарне; я вже бачила, що одно ймення Корнієнків було Нїні чудовою музикою.

Як стало темнїти, ми пішли до дому і на виході зустрілись із якоюсь панною. По описанням Нїни я одразу догадалась, що це Маруся Корнїенко. Вона була низькоока і тоді тільки пізнала Нїну, як та обізвалась. Нас познайомили і Маруся запросила усїх до себе. Нїна була така рада, що не спитавшись, чи хочу я бути у Марусї, пішла і мене потягла.

Маруся була висока, струнка, з ясною мов льон косою, з чорними оксамітними бровами і синїми прозорими очима. Погляд був наївний, дитячий, уста зложені по дитячому, вимова дитяча; Маруся говорила тихо, не швидко, але коли говорила голоснїйше, то прорівались якісь неприємно різкі нотки, а в виразї очий часом проглядало наче пильно приховане щось суховате, навіть недобре. Та все це бачилось по тім, придивившись, а то вона здавалась справдї симпатична.

Її хата була велика, ясна, з мягкою мебелю, з ростинами і безлїчю усяких цяцьок. Оті всї цяцьки, ті рожеві стяжки біля навісок, усякі окраси переважно рожевого колїру неприємно вражали своєю затертістю та панянством. Серіозній дївчинї личила-б иньша обстанова.

Майже зараз за нами почув ся дзвоник, Настя побігла одчиняти і вже більше не вернулась. У хату несьміливо увійшла негарна, привяла панна, убого убрана, з стриманими рухами і жалібними очима.

Маруся придивилась до неї і здивовано спитала:

— Це ви, Ольго Степанівно? Відкіля ви взяли ся? Сїдайте! Панна Іваненко, панна Масенко, панна Стефанівська — познайомила нас. Панна сїла.

— Приїхала шукати роботи. Лекції... музику я теж знаю...— тихо почала вона.

— Що-ж ви покинули Яблунівку?

digitized by ukrbiblioteka.org

Православної Церкви
So. Bound Brook, N.J.

— Брат одружив ся і... будинок малий, хат мало...

— Се значить, невістка запанувала. Так вам лекцій? Нехай я пошукаю.

— Будьте ласкаві! Я така рада, що знайшла вас, а то у мене ні єдиної знайомої душі тут нема. Аж моторошно самій у чужому місті... — У Іваненко виступили сльози і вона замовкла, а ми стали розмовляти між собою, де-б можна дістати лекцій, даючи їй час подолати свій сум. Вона ще трошки посиділа і пішла; прощаючись дуже прохала Марусю зайти до неї, бо так тяжко в самоті.

Коли пішла, ми стали розпитувати, хто вона.

— Це у батька колись був економ, так це його дочка, — недбало відказала Маруся.

Знов подзвонили, прийшло кілька панночок. Стали збирати ся гості. Прийшов і Корнієнко; він мовчки з усіма привитав ся і сів у кутку розглядаючи книжку. Його брови були трошки зсунуті і це йому дуже личило.

Тут була все молодіж та ті, які вважали, що належать до неї. Найбільше скрізь і всюди була на очах одна панна; Ніна казала, що це найкраща подруга Марусї і так її любить, що майже завсіди живе у неї. Я знала про неї, що вона з дуже доброї сім'ї, але не має ніякого цїла. Ніна розказувала, що вона вважає лекції, шитє та службу „дармограйством для панів і допомогою зду", тим і не хоче нїчого робити.

З усіх гостий вона найбільше говорила і все на ту тему, що найвища вартість людини — це незалежність, а її може дати тільки праця. І що нїколи, навіть у дрібницях, не треба приймати не зароблену поміч від иньших. Мабуть через се вона демонстративно не сїла на столець, що подав їй один із паничів, і майже вирвала не подякувавши у мене з рук тарілку, яку я підсунула. А менї все лїзла у вічи її сукня. Напевне, що вона надїла Марусину, бо була їй не до стану і з Марусиної постатї.

Була ще одна панна. Всї знали у нас, що єдина мета її життя — грати ролю, де і яку, все одно. Це веселка, що має всї кольори, які не спитаєш. Проте тут її дуже шанували. Сьміяла ся в думках із одного панича. Він говорив так красно, що сам мов соловейко заслухував ся своєї мови, того часом кінчав за те, проти чого з початку повставав.

Розмови були майже виключно ідейні, такі з першого слова почали ся, мов по програмі. Мене вони знали і говорили вільно.

digitized by ukrbiblioteka.org

В оцїх питаннях менї не все досить ясно, моя рідня і наше коло не в ідейних, мало доводилось чути такого, але те, що тут говорилось, менї не подобалось. Думки здавали ся вузкими і неокритикованими, а головне — нещирими.

Менї було трошки сьмішно з Нїни. Вона мала вигляд побожної людини, коли та вступає у сьвяте місце. Напевне, що Марусина хата була для неї храмом ідей. Бідна дївчина мовчала, уважно слухаючи і боялась вимовити слово, щоб не сказати чого дурного та не понизитись у думках своїх богів. Усї питання, які тут здіймали ся, були цїлком їй незнайомі, у їх вона не могла мати власних поглядів, а показати це соромилась. До неї обертались дуже любязно і з цїкавістю розглядали, так саме як і мене, а вона це вважала ва щирість та приязнь і, видно, почувала себе такою маленькою, мізерною, гадаючи, що не заслужила такого щастя.

Я теж мовчала стежучи за всїма, мовчав і Корнїєнко розглядаючи свою книжку. Тілько як хто говорив що небудь для його цїкаве, він підводив голову і дивив ся на того, але я не могла вгадати, чи ганить він, чи згоджуєть ся. Коли-ж той, що говорив, кінчав, то Корнїєнко знову схиляв ся над читаннєм. У його були дуже гарні очи, великі, темні, а погляд серіозний і якийсь загадливий.

Згодом розмова стала брати теми з окольного життя. (Робило таке вражінне, мов по програмі вже все скінчилось і товариство з легким серцем узяло ся за цїкавіще). Згадали про Яворських. Яворські — казали — були найгірші їх вороги.

— І можете собі зрозуміти, яка ця Іра нахабна, — говорила Маруся. — Які брехнї вона про пас розносить, як скрізь нам перешкаджає!... Памятаєте, той наш спектакль? — А це колись на гулянні казала Олененко, що хоче зі мною познайомитись. Запевне — я нї за що. Їй хочеть ся увійти у наш гурток і розруйнувати його. Або може для тебе, Андрію, — жартуючи звернулась до брата, — ти їй, кажуть, подобаєш ся.

Корнїєнко півогндливо глянув на сестру і нїчого не відмовив.

— Який ти непідступний... для панночок, — двозначно вимовила Маруся. Що то, натяк? Я глянула на Корнїєнка: наче Бог на землї. Не йму, положим, віри, щоб у наші часи вони ходили по землї.

digitized by ukrbiblioteka.org

— А, он що, панове, чи не назна хто з вас лєкцій? Тут приходила одна немолода панна і прохала знайти їй. Її становище погане, зовсім без гроший, — голосно звернулась Маруся до всіх.

— Хто-ж його зна! може де й є, — почулось звідусіль.

Мені пригадалась бідна Іваненко, як вона щиро звернулась до Марусї і як їй мабуть тяжко в незнайомому місті, самій, без рідні, навіть без знайомих. Я сказала Нїні, що треба узятись та знайти лєкцію і піти до Іваненко.

— Підемо з вами, Марусю?

— Обовязково.

Увійшла Настина мати несучи піднос зі склянками чаю. Нї до кого вона не привитала ся, нїхто до неї, тілько Маруся нецбало і незадоволено кинула:

— О, знов нема наймички!

Я пересїла до малого столика пити чай і примітила там цїлу купу малюнків із шоколяду. Спитала Марусї, що це у неї за колєкція.

— Для будучих учнїв збираю, — по дитячому весело відмовила дївчина, — знаєте, для їх це дуже цїкаво буде малюночки...

— Одначе ви любите шоколяд! скільки назбирали.

— О, я така ласуха! Але шоколяд купую не иньший, як із малюнками, хоч він менї меньше подобаєть ся. — Це було сказано зовсїм серіозно, навіть із повагою і фізіономія стала така наївна і мила, що зоставалось тілько любувати ся. Але я в цю хвилину почула, що вона менї дуже не подобаєть ся і що всї її міни роблені, що її ідейність теж саме, що її убраннє в анґлїйському стилї — щоб відріжнятись.

Ми пішли до дому зовсїм пізно.

Нїна була як у чарах і спитала, чи дуже менї вподобалось у Корнієнків.

— Так собі, нїчого, — відказала я, шкодуючи холодити її палке захоплюваннє, а вона це зрозуміла.

— Як то? тобі не подобаєть ся? Ой, ти занадто сьвітська панна і на все дивиш ся занадто по панськи.

— Я думаю, ти ще гаразд не розбереш, що по панськи, а що не по панськи, — засьміялась я, хоч її тон мене зачепив. Ми-ж із нею були такі щирі, так і любили одна другу, а перший хто зустрів ся, вже має такий вплив, що вона думає дивитись на мене з погорда. Я ще їй сказала:

digitized by ukrbiblioteka.org

— Ти так надихалась тієї ідейної атмосфери, що в тебе у голові туманіє.

Вона промовчала, значить, гнівалась. Так ми дійшли до дому і розійшли ся по своїх господах.

III.

Отся розмова лишила щось неприємне. Хоч із верха наші відносини зоставались такими як і раніще, та щирости вже не було й бачились ми не так часто. Нїна познайомилась із усім гуртком Марусї, що дня куди небудь ходила і була наче в дурманї. Навіть те, що вона почула про батька, було, здаєть ся, їй однаково. У протязї двох тижнїв вона стала зовсім иньшою. Найперше нашила собі простеньких суконь — тодї як раніще мала такий смак до всього барвистого та блискучого, що я її нераз зупиняла — волосє складала просто, не їла ласощів, сама прибирала хати, а всї свої гроші кудись віддавала. Її мучило, що вона живе в гарній господї, має гарне убранє, що має смачну їжу, що користуєть ся послугами наймичок.

Я не знала, що менї робити, бо боялась сказати своїм, щоб вони ще гірше не накоїли, а примусити Нїну глянути критично на той гурток я не могла. Річ у тім, що проти ідей я нїчого не мала сказати, а що до способів, якими хочуть справдити їх, то тут уже я сама нїчого не розуміла гаразд. І справдї, раз на питаниє компетентні люди відповідають ріжно, то се значить, що на його ще нема відповіди.

Проте я взяла ся впливати на Нїну насьмішкою. Раз, коли вона журилась, що не може всього віддати другим, я сказала:

— Як хоч, голубко, а ти ще зовсім інститутка. У тебе, як і в кожної людини, людське горе було перед очима та ти його не примічала, поки не показала тобі Маруся. Бо Маруся тобі вподобалась. Ти кажеш, що тобі соромно жити у достатках? Перед ким тобі соромно?

— Звичайно, перед людьми.

— Се-б то перед Марусею і комп... Коли-б ти сказала: сором перед тими, що не мають достатків, або перед собою самою, а то перед людьми. Ті люди! І де ти бачила, щоб робили так як говорять? Ось спитай поради у своєї Марусї, як це робить ся, і бери з неї приклад. Хиба вона відказала ся від теплої хати, від гарних суконь та смачної їжі? А ти шиєш собі простенькі убраня.

digitized by ukrbiblioteka.org

Це, знаєш, великі роскоші, щоб до кожного настрою мати окрему сукню. Ти кажеш, що тобі соромно сидіти згорнувши руки? Ну, так скористуй ся, що в тебе є протекція і одбий найкращу посаду, про яку мріяла яка небудь Іваненко. Запевне, що діло ти гірше робити-меш, бо і не вмієш і не звикла і не бояти-меш ся стратити посаду, і вважати-меш, що ти досить уже тим зробила взявши її. За те тобі буде пошана від людий, що ти, багата панна, а сама собі заробляєш на шовкові сукні та дорогі ласощі. Або розповсюднюй...

— Годі! більше вже не можна сказати!

— Ні, можна. Але жалкуючи тебе на цей раз мовчати-му. А ти от скажи, коли ви з Марусею зберетесь до Іваненко?

— Я вже кілька раз нагадувала Марусі, та у неї все часу нема.

Я собі подумала, що у Марусі був час зараз віддати нам візіт, але своїх думок не сказала Нїні, а попрохала її піти до Іваненко, бо я аж дві лекції знайшла.

У хату заглянув дядько.

— Ви тут, панночки? Ідіть у сьвітлицю, там до нас гість прийшов. Я вчора з ним у клюбі познайомив ся. Чепуріть ся та виходьте.

Ми стали крутити ся перед дверкалом і спитали, хто-ж то такий.

— Се тутешній багатир Дорович.

Ми аж скрикнули.

— Я ні за що не піду, — рішучо сказала Нїна і сїла.

Дядько сього вже не чув і я мабуть хвилин з десять вмовляла її, аж поки знов не прийшов дядько і тоді ми сплою витягли Нїну з хати. Вона увійшла у сьвітлицю така тремтюча і блїда, що Дорович задержавши її руку, подивив ся на неї з великою цїкавістю та усьміхнув ся. Нїна сїла на краєчок стільця, а через мить утекла; я пішла її завертати. Вмовляла, вмовляла, аж розсердилась, і вернулась, щоб покликати дядька на поміч. Тілько увійшла в поспільну сьвітлицю хати, як із других дверий Маруся з своєю подругою. Двері у сьвітлицю були незахилені, а Дорович сидів як раз напроти. Панночки так і оджахнули ся чи з жаху, чи з великої цїкавости.

— Дорович!!

Я підійшла до їх.

digitized by ukrbiblioteka.org

— Чого отой тут опинив ся? — забувши зо мною привитатись спитала Маруся.

— З першим візитом.

З'явила ся Нїна. Догадуюсь, що вона пішла слїдом за мною, щоб крізь портєру роздивитись Доровича.

— Які у вас гості! — прикро сказала Маруся. — Коли-б знала, що у вас його зустріну, то не прийшла-б. Це страшно у вас бувати. Таким людям менї гидко руку подати.

— О, ми підем у мою хату. Чого нам туди йти? Ходїм, — наївно заспокоїла її Нїна. На обличчях панночок відбилось велике невадоволенє. Вони увесь час, поки були у Нїни, говорили їй одні неприємности і були такі холодні в нею, що як пішли, то вона зосталась дуже засмучена. Примітивши їх відносини, вона подумала, що чимсь винна, а що не знала чим, то та невідома провина вдавалась їй усе більшою і більшою.

Знаючи її вдачу, що вона тілько на людях могла розвіяти сум, я пропонувала зараз іти до Іваненко і ми зібрались. Проходячи через сьвітлицю побачили, що Доровичі досї сидить. Мабуть наважив ся ждати, поки батько внесилений розмовою, яку гість не підтримував, не примусить дочку знову прийти. Ми демонстративно зайшли попрощатись і сказали дядькови, щоб він нас не ждав, бо ми підем до Іваненко, а відтіля до нас і з ким небудь зі старших зберем ся на гуляннє.

Це останнє сказала Нїна, а я знаючи Доровича, була певна, що він туди прийде і подратувала Нїну, що вона назначила йому стріваннє.

У Іваненко були ми не довго, бо й так запізнились, а вона жила далеко, у темній вузкій вулиці. Її хатка, або краще сказати комірка, була низька та душна, а вона сама за цей час дуже звела ся. Вона страшенно зрадїла, коли ми прийшли. Здаєть ся, й лекціям не була так рада, як живій душі.

Від нас пішли з братом на гуляннє. Публїки в саду було вже доволї. Тут завсїди повно і можна побачити увесь город, можна спостерігати всї історії, симпатії, вдачу кожного. Ми трошки походили по головній алеї, слухаючи музику, або, правду сказати, розмови, кланялись знайомим і судили всїх, як звичайно, коли розглядаєш юрбу.

Цей сад дїлить ся на дві частини: сад на горі і сад на низу. На горі по середині широка алєя, від неї на всї боки ідуть ву-

digitized by ukrbiblioteka.org

зенькі стежки з низько похиленим над ними віттєм, чорні, мов тунелі. Трошки осторонь від алеї літній малесенький театр. Сад понизу — це доволі велике, нерівне коло з кущів, а навкруги широка стежка. Ся частина саду дуже розложиста і спускаєть ся аж до річки.

Ми погуляли трошки, але брат побачив десь товариша і зник, а ми пішли шукати Іру. Ніна страшно сердилась на мене, що я знайома з такою людиною і сказала, що ледви загледить її, то втече. Ми підійшли до театру; там саме грала якась мізерненька українська трупа і в театрі, як завсіди, майже нікого не було, тілько в льожі сидїла родина Яворських. Найкраще було видно Іру. Вона була в червоній сукні, сама суха, жовта, мала, гнучка. У неї чорні, вузкі, косо поставлені очи, заканзублений ніс, червоні як кров уста і занадто коротке підборіддє. Мені треба було з нею побачитись, бо у нас уряджали спектакль та дали мені непідходящу ролю. Такі ролї завсіди брала Іра, а тепер чогось відказала ся. Я хотїла її прохати, щоб визволила мене. Ми з Яворськими зустрічались у спільних знайомих, часто грали в одній пєсї, брали участь у одних гулянках, але мама не любить їх і сторонить ся, а брат терпіти їх не може. Проте зовсїм не мати ніяких стосунків не можна живучи у нашій громадї, бо вони всюди є.

Я не хотїла заходити до їх у льожу і ждала, поки Іра вийде, але ледви завіса спустила ся, як Іра швидко пішла здовж алеї розглядаючись, мов кого шукаючи. Так і зникла з моїх очий. Я ждала її, ждала, та вона тілько за третім дзвоником прибігла в льожу і я не встигла зупинити її.

Майже зараз підійшла до нас Настя. Вона мала задоволений, потїшений вигляд. Сївши біля нас вона розповіла, що коли сидїла в кінцї алеї доволі темному і безлюдному, дожидаючи одну подругу, як до неї підійшла Іра, сїла біля неї і пригадала, що вони колись зустрічали ся у знайомих, що вона досї якось її не пізнавала, а це пізнала. Почали розмовляти. Іра спитала, чи знайома вона з артистами, що тут грають. (Настя завсіди крутить ся за кулїсами літніх театрів). Коли сказала, що знайома, то Іра попрохала познайомити з головним актором. Настя зараз пішла і покликала його в одну з темних алєй, де по умові ждала їх Іра. З першого слова актор порозумів ся з нею і вони розмовляли так, мов давно були знайомі. В алеї було сиро та холодно і Іра змерзла, хоч була в теплій накидцї. Актор галянтно зняв свою чумарку і закутав

digitized by ukrbiblioteka.org

панну. Після другого дзвоника Іра вернула чумарку, подала руку і сказала: до побаченя. Парубок не випустив руки і так вони дійшли до сьвітла.

— Моє становище третьої особи буле не дуже приємне. Вони забулись за мене, а я боялась піти, бо може Іра сього не хотїла, — докінчила Настя.

— О, Боже, яка гидота! — прямо з одчаєм крикнула Нїна

— Ось тихше, — зупинила я, — по всьому саду чути.

Нїна гнївно висловила, що тим існує всяка гидота, що порядні люди годять ся з нею. На це я відказала цїлою низкою приказок: „Один у полї не воїн", „З вовками жить, по вовчі вить" і т. и., щоб подратувати. Вона мене не слухала, говорила своє і не бачила, що до нас підходив Дорович, кумедно одягнений у ясний картатий костюм і зелений картузик.

— А подивись, хто то йде до нас, — сказала я злорадно.

Нїна так і притихла.

Дорович сїв близенько біля неї, вона притиснулась до мене і дивилась у напротилежний від його бік.

— Правда, тут музика гарна, — звернув ся добродій до неї.

— Меиї не подобаєть ся, — одрізала коротко. Вона завсїди любила тут слухати музику, але досить було почути про неї від Доровича, як та здалась щиро поганою.

— Ви мабуть більше співи любите?

— Не знаю.

— Як то „не знаю"? А хто-ж зна? Може ви знаєте? — спитав мене. Прямо бавив ся Нїною, як диким кошенятком.

— Звичайно, я не розмірила точнїсїнько, що більше люблю, — роздратовано сказала Нїна.

— Ви чудово співаєте. Я раз довго стояв під вікном у вас та слухав. Та чого ви не хочете зо мною говорити?

Нїна стала як мак і від несподїванки глянула Доровичу у вічи, та зустрівши насьмішкуватий, гострий погляд, не стямилась, схопилась і пішла геть.

Звичайно, я за нею. Я вже розсердилась і сказала їй, що вона не вміє поводитись, як розпещена дитина. Це було вислухано дуже покірливо.

Ми спустились у низ і сїли на ослонї під великим деревом, де нас зовсїм не було видно. На низу публїки зовсїм не було, коли не коли хто проходив. В кінцї саду при місяцї блищала річка,

digitized by ukrbiblioteka.org

вона здавалась де далі все вузшою між високими, тісними берегами, і далі зовсім ховалась у ліс. Другий берег крутим кряжем ішов у гору і був покритий чорним сосновим лісом. У горішньому саду ріжнобарвними огниками сьвітились ліхтарні, відтіль чула ся ся музика сьмілива, запальна, а в низу, від річки долітали далекі, далекі співи все тихшаючи... хтось їхав на човні... І як менї в ту мить хотїло ся бути там на чорній в відблисками воді, щоб із обох боків чорнїв глухий ліс і щоб я не чула й слова людського!

Поки ми любували ся нічю, якийсь пан спустив ся в гори і пройшов поуз, не примітивши нас. Ми пізнали міського старого гультая. Він пішов далі навкруг кола і зник. Якийсь час не було нїкого. Потім па горі майнула біла сукня і дївоча постать спустилась у низ, тілько не по нашій стежці, а в другого боку.

— А у мене, Сергію Миколаєвичу, знов до вас проханпє, — почув ся по другий бік кола Настин голос. Тон був на пів фамілїярний, на пів несьміливий.

— Знов? Знов? Се значить, знов позичка.

Се голос того пана, що пройшов поуз нас. Тон цїлком фамілїярний.

— Так саме. Позичте менї, будь ласка, ще двацять. Необхідно треба. Я зароблю і верну вам, даю слово!

— На вертанпє, голубонько, я й надії не маю. І де-б то ви так заробили? Що вже й казати таке! А от ви краще приходьте до мене завтра пізненько у вечері. Чуєте? Ось маєте двацять рівно.

Стало тихо.

Через хвилину постать у ясній сукні забілїла по той бік кола і сховалась на горі за деревом.

Зараз після сього друга постать, тоненька та маленька, швидко майнула поуз нас із мельодійним, без краю злосливим сьміхом.

Нїхто иньший, як Іра.

Ми сидїли мовчки, мовчки...

З гори спустила ся Настя і тихо, наче що розмислюючи, йшла у низ. Уже майже минула нас, коли якось глянувши побачила і підійшла. У руцї видно щось затиснула.

— От пригода! — несамохіть вирвалось у неї.

— Пригода! — рівко сказала за нею Нїна.

Що ти кажеш?

— Ми чули...

digitized by ukrbiblioteka.org

Настя одразу хотїла щось сказати та не сказала; кілька хвилин стояла мовчки похиливши голову.

— Що менї робити, я й не знаю. Нїколи сього не сподївалась.

— А ти таки взяла грошї?

— Взяла... ось... — показала на долонї. — Так не знаю як... я остовпіла...

— І взяла! Піди верни.

— Я йшла з такою думкою... але не знаю, як це зробити... коли-б не образив ся...

— Образив ся?! А він же тебе як образив?!

Настя зробила ступінь, зупинилась, подивилась на грошї і з жалем покривилась.

— Але я йому ще винна... що з того, коли тілько цї верну? А у мене на брилику стяжки зовсїм полиняли...

— Я візьму у тата, тепер у його є, і ти йому усї вернеш. Ходїм до дому!

— Не хочу, не хочу нї за що! — несподївано енерґічно повстала Настя. — Нїколи не хочу! Як то, ще доведеть ся вертати! — Вона змішала ся, замахала руками і говорячи „нї за що, нї за що!“ втекла. Одначе свої гадки доволї ясно змалювала. Виходить, що вертати позичку панови не вважала обовязковим, а Нїнї то вже треба було. Це вона одразу зміркувала. Зневагу-ж, яку мала, навіть не зрозуміла гаразд. Бувши у громадї, так сказати, за кулїсами, вона і не знала добре, що гарно, а що погано і напевне її позичка здавала ся їй звичайною річю.

Я не бачила обличчя Нїни, але чула, що вона от-от заплаче.

— Он де ви! А я вас скрізь шукаю.

Дорович.

— Чого ви так всамотїли ся?

— Та це ми тут... у холодок... — почув ся тоненький, зляканий, тремтючий голос Нїни.

— В холодок? Еге! Від місяця?

Я не втерпіла і засьміялась.

— У мене голова болить! я до дому хочу! — як дитина прошепотїла Нїна і схопила ся. Дорович пішов із нами. Проходючи головну алею, я почула глузливий сьміх Ірі і слова: „А Сергій Миколаєвич нову коханку вдобув. Тілько що бачила, як він її грошима наділяв. Це Термецька“.

digitized by ukrbiblioteka.org

Іра здалась менї такою гидкою, що я порішила краще грати ту ролю, нїж прохати її та говорити з нею.

При виходї нам зустрілась чудна пара. Одпа з артисток у костюмі і ґримі та якась коротенька, сьмішна постать убрана парубком. Хода чудна, обличчє мальоване. Ця істота зняла свою величезну не по голові шапку і вклонилась нам. І це була Настя...

IV.

На другий день я встала недужа. Була на гулянцї в легкій кофточцї і простудилась. З самого ранку прибігла Нїна стурбована і сумна, сказала, що погано спала, що після вчорашнього їй так гидко на душі, що вона не знає куди подїтись. Але я була така вяла, що не могла її розважити і вона побігла до тїтки.

Після неї зайшла до мене одпа приятелька, яка часто бувала у гуртку Яворських і в загалї знала всїх і все, що дїєть ся у містї. Вона розказала цїкаву новину, що Маруся Корнїєнко познайомилась із Ірою і та знайшла їй дуже гарну посаду у своєї родички. Річ у тім, що Маруся прогайнувала майже всю спадщину, яка зосталась їй від батька і ця посада трапилась дуже в пору. Та пані одинока, страшенно багата, платить компаньонцї дуже добре, має роскішну обстанову, коний, кухаря... Маруся вже умовилась. Я до речі ще розпитала, що таке сам Корнїєнко.

— Корнїєнко? Добре його знаю! Такий гарний парубок, серіозний та замислений, по вигляду сама ідея. Одначе менї раз довело ся прикро... Йшла у вечері до знайомих — вони живуть у одному дворі з Корнїєнками. Під ворітьми стояла юрба покоївок і Корнїєнко між ними... і зовсїм не мав замисленого вигляду. Ото було! Тепер так неприємно, коли з ним зустрінусь!

Над вечір знов прибігла Нїна. Розповіла, що від тїтки побігла до другої, потім до знайомих, тепер вернулась до дому, але не може там сидїти. Як навмисне, де не була, то все чула що небудь погане, подібне до вчорашнього. Їй здавалось, що її загонили у тїсну, душну хату, або не давали дихати. Їй хотїлось осьвіжитись і вона прохала, щоб я пішла з нею до Марусї.

Після їх візиту я чула, що між ними щось стало ся і не зважувалась сама піти. Я-ж ото як раз була у Марусї, то більше не бувала, хоч вона зараз віддала менї візит і дуже запрошувала мене до себе.

digitized by ukrbiblioteka.org

Я згадала про новину і подумала, що там нїчим осьвіжити ся, але нїчого не сказала. Хоч почувала себе зовсїм не гарно, я все таки пішла, так було цїкаво послухати, як розкаже Маруся свою новину і як поєднає це з своїми ідеями.

Вона зустріла нас дуже любязно, але з холодком, мов уже віддала ся від нас ставши вище. Нїна дивила ся їй у вічи як вірна собака. Не терплю сього виразу, хоч би так дивили ся на мене.

Я все-ж думала, що Марусї нїяково і що вона навіть не зважить ся сказати, але вона сказала і сказала так, мов ця посада і була виповненнем усїх ідей. Я бачила, яке вражіннє це зробило на Нїну, тай сама я почервонїла, так було соромно за Марусю.

— Так учителькою не будете? — наче не доймаючи віри Марусї, спитала Нїна.

— Виходить, що не буду. Не все робить ся, як хочеть ся, а як судить ся. Пані менї вподобалась, гадаю, що у неї буде добре. Ах, коли-б ви бачили, які там роскошї! — одразу від щирого серця скрикнула Маруся. — Хати величезні, скрізь шовк, оксаміт, килими, дорогі річи. Аж нїяково там ходити у такому убраню. Доведеть ся чимало гроший розвіяти, щоб убратись як слїд. Ну, та дарма, хоч трошки пороскошую!

Це менї здалось прямо цинїзмом і я не втерпіла.

— Так! Яка безсила людська вдача! Скільки-б не говорив проти роскошів, проти тих „що пють людську кров“, а коли самому впадеть ся всїм тим користуватись, то не можеш зректи ся.

Не могла я змовчати! Потім безвинно спитала:

— Це через Іру Яворську?

Маруся на мить спустила вії і зараз же глянула на мене дитяче ясним поглядом.

— Через неї. Та чудно це вийшло. Знаєте, иноді буває, що й не хочеш з ким знайомитись, але нїяк відказатись. Вона з однїєю панною зробила менї візит і я мусїла його віддати. Не віддати запевне не могла, це була би величезна неввічливість, на яку щиро українська вдача не здатна. Тай хто його зна, де знайдеш, а де втратиш; може від Ірн можна мати користь для ідеї... вона така, що від неї можна усього сподївatись...

— Ви давно були у Іваненко?

— І досї не була, все збираюсь. Нїяк часу не виберу.

Я виразливо промовчала.

digitized by ukrbiblioteka.org

Чого у вас була Іра? — спитала я далі.

Маруся усьміхнулась.

— Гадаю, що їй брат подобаєть ся.

— Се для мене якісь лихі часи, — сказала з одчаєм Ніна, коли ми йшли до дому.—Я більше не можу! Скажу татови, що зараз їду на село... там я такого не бачила... там люди не такі... Я й хвилини тут не буду... Все, все... і тато... всї... я не розумію тебе, Таню, як ти можеш жити серед таких людий, бачучи все і почувати себе гарно. Як ти можеш мати добрий настрій?!

— Пострівай який час і ти мати-меш такий настрій. Тебе правда од разу вразила, а я-ж із малку це бачила, одкривало ся все поволи... Будеш мати добрий настрій, инакше зостаєть ся вмерти. Або погодитись, або вмерти.

По цім слові ми понрощали ся.

Кілька день Ніна була сама не своя. Очи заплакані, голос що хвилї зриваєть ся. Дома майже не бувала, але й до чужих не ходила, все до своїх. Змарнїла, вблїдла. Незабаром у тїтки Зонї відбував ся вечір і Ніну силком туди затягли ми. Громада була розмаїтна: Яворські, Дорович, була і Маруся з своєю панею. Ніна так і спалахнула, коли побачила її. Ніну саме знайомили з Ірою і я боялась, щоб вона не зробила якої демонстрації, але вона дуже любязно подала Ірі руку і вони стали розмовляти. Підійшов Дорович, Ніна і його не цурала ся і все пильнувала за Марусею, чи бачить вона це і чи робить на неї неприємне враженнє ця розмова. Ніна досягла свого, Маруся поглядала на неї недобрим поглядом, бо їй, як і у своїй громадї, хотїлось грати першу ролю. Ніна була во всїми любязна, багато сьміялась, танцювала.

— Роблю це на злість Марусї, — казала менї.

— Розчарованнє в людях — занехаяннє ідей, — пожартувала я, — ти це робиш на перекір своїм думкам.

— А що-ж таке ідея без людий? — спитала вона здвигнувши плечима.

— Не тілько **сьвіта**, що в вікнї.

— А ти знаєш иньших людий, так покажи.

— Не знаю.

— Так нічого говорити про сьвітло та вікна. Ти-ж узяла фальшиву ноту, тобі це не личить.

Що було менї й казати?

На другий день Ніна була мовчазна і похмура.

digitized by ukrbiblioteka.org

На третій нас запросили на пікнік наші знайомі. Хотіли полюбувати гарними краєвидами. Туди треба їхати човнами і звичайно над вечір, щоб вернутись у ночі при місяці, та кілька годин перебувши там, їсти, пити і не звертати уваги ні на які краєвиди, хиба тільки для звичайности. Про те я чогось завсіди радо збираюсь на такі усякі гулянки, хоч за все життє ні разу не почувала себе гарно ні на одній, навпаки, завсіди неприємно.

Завсіди так упадаєть ся, що гурток складаєть ся з ворожих елементів, иноді буває стілько партій, скільки осіб. Можна собі уявити, які це розважні гулянки. Але я охоче їду, мов мрію, що коли попередні були невдатні, то ця вже напевне буде гарна. І так кожний раз.

Тепер мов справді склало ся краще. Хоч зібрало ся душ трицять, але окремих гурточків було тілько сім. Наш найбільший мав десять осіб.

Іра мала свій, Дорович був з нами, Маруся зо всіма була мало знайома і здавала ся дуже ображеною, що на неї не звертають досить уваги. Вона сиділа біля своєї пані і виразливо не примічала нас. Було доволі шумливо, особливо коли за закускою підбадьорились вином. Паничі припрошували панночок пити, де-які пили, другі ні, Іра пила і горівку. Нїна випила одну чарку, потім другу і третю... Розжеврілась, жартувала, без огиду вислухувала вільні розмови, які де хто любить і від яких нудить.

— Чи не буде з тебе вина? — сказала я їй тихенько, як вона знову брала ся за чарку.

— Ну, упюсь, так упюсь,—різко відказала менї, — я це роблю на злість таким... отій — показала вона на Марусю,—дивись, яка сидить незаймана, непідступна. А її дратує, що коло мене Дорович та найкращі паничі. Вона умирає від заздрощів.

— Звичайно, ти маєш високу мету, але все-ж поводиш ся так, що ображаєш не її одну. Ти зовсім не звертаєш уваги на панночок, наче вони для тебе не існують, а тілько самі паничі.

— Заздрощі! Усім то заздрісно!

— Це-б то і менї? Дякую!

— Я не маленька, щоб меме вчили, як поводитись! Налийте менї ще, — звелїла вона одному з паничів, той налив, але ледви вона простягла руку, як Дорович узяв чарку собі.

— Буде вже вам пить, — сказав він і випив вино.

digitized by ukrbiblioteka.org

Ніна аж здрігнулась, гнівно глянула на Доровича і хотіла менї пожалітись та зупинилась згадавши про наш нелад. Тодї одійшла геть, до неї підійшли паничі, а Дорович зостав ся.

— Отже виходить, що ваша кузина буде така, як і усї, — призирливо сказав він менї.

Я промовчала. Саме пильнувала за Ірою та Корнієнком. Вона не відходила від його, сидїла схилившись біля його, майже торкаючись плечем. З початку він відносив ся до сього майже неприхильно, мабуть розуміючи, що її залицяннє, таке вже всїм відоме, робить його сьмішним. А потім, випивши, став балакливий і став відповідати на її заходи та все це йому дуже не личило. Він стративши замислений вигляд, стратив свою особливу припаду, та що не звик провадити швидкі, легенькі розмови, то вони виходили у його неповоротними.

Я слухала діяльоґ із таким багатим змістом:

— Чого ви так на менє дивитесь? — питала Іра.

— А хиба на вас не можна дивпти ся?

— Чого-ж ви соромитесь, як я на вас дивлюсь?

— Розумію, що ви з мене сьміетесь, бо чого-б ви на мене дивились?

— Чого? Хиба вам нїхто не казав, що ви гарні?

— От, бачите, ви вже й сьміетесь!

— Та чого-ж бо вже вдавати з себе маленького хлопчика?

Вернулись ми до дому сьвітом.

Ранком прийшла Ніна жовта, з темними плямами під очима і недужим поглядом.

— Всю як єсть ніч не спала, — сказала. Якийсь час мовчала, а потім почала:

— Вибачай за вчорашнє! Ти дивувала ся вчора? То ти правду сказала, що або погодити ся, або вмерти. Я, бач, жива, значить погодилась... Я стільки бачила за цей короткий час, що не знаю, як то все те містить моя голова. Я на все тепер дивлю ся иньшими очима. Тепер я вважаю, що Яворські, Дорович і їх подібні чесніщі від Корнієпків та всїх тих, що вдають із себе гарних людий. Ті роблять погано, але не говорять голоспих слів і не судять иньших за такі вчинки, які самі чинять. Ті роблять лихе, так що всї знають, ці потаємно. Менї тепер хочеть ся бути гіршою від гірших. Цїкава-б я знати, хто-б перший мене осудив? Тай що то бути гіршою? Се значить, жити для себе як і всї, тілько

digitized by ukrbiblioteka.org

казати щиро, що я це для себе роблю, а не для других. Більше нїчого! Ти не можеш уявити собі, що дїєть ся у мене в душі! Але я журитись не буду — Нїна розплакалась — і жити-му так, щоб менї було краще. Гарних людий нема, є тілько гарні слова.— Вона втерла сльози і спитала: — Скажи менї, чи ти коли знала хоч одну людину цїлком гарну?

— Правду казати — нї.

— І я так думаю, що нема. Тепер я у кожному бачу що небудь гидке.

— Ти за надто багато щирости поклала на гурток Корнїєнків.

— І там мене найгірше вразили. Коли я почула те від Марусї, менї од разу наче що полуду з очий зняло і я все побачила. Нї, я не хочу бути гарною людиною! Гадати, що гарні слова єднають ся з гарними вчинками — се значить бути дурненькою, з якої глузувати-муть люди з гарними словами. Я не хочу! Вони говорити-муть, а я на славу їм і на згубу собі робити-му. Як раз!

— А я тобі казала—не захоплюй ся. Для всього треба мати свою звичку. Хто нїколи не був у театрі, тому там усе здаєть ся ненатуральним; хто-ж звик, той може себе так дурити, що намальовані на полотнї плями здадуть ся йому справжнїми квітками.

— Я себе не хочу дурити. Театр — хвилинний настрій, а тут життє.

Нїна стала що дня ходити до тїтки, де раніще не любила бувати. Тїтка була бездїтна, весела пані, чоловік її був полковник і в їх сьвітлицї не вибувала військова молодїж. З ними вона уряджала спектаклї, вечори, катання, гулянки. Се був дуже веселий гурток і хоч там не було такої розпусти, як у Яворських, але все-ж там мали одну мету — забаву. Там могла загинути жива душа у безводній порожнечі, і там то Нїна розвівала своє розчарованнє, свій сум. Ми з нею бачились не часто, а зустрічаючись займали тілько самі буденні теми.

У той час я дістала листа від замужної сестри; вона писала, що все хворіє, чоловік теж, і прохала мене приїхати до їх. Я через кілька день і виїхала.

V.

Вернулась я тілько весною. За цей час нїщо не відмінило ся, — це я знала з листів мами, тілько Нїна значно посунулась до ролї сьвітської панни, та не маючи досьвіду, часом переборщала

digitized by ukrbiblioteka.org

і про неї починали неприхильно говорити. Дорович уже не звертав на неї уваги і залицяв ся до Марусї. Між дядею та Яворською була значна прохолода, а Іра несподївано виїхала за кордон... Казали, що вона виходить за Корнієнка, але це так і розійшло ся. На сцену з'явив ся хтось иньший. Звичайна річ із Ірою. Про Настю мама нїчого не писала, бо не знала її; я питала Нїну, та вона за всю зиму написала лише два коротенькі листи на зразок якихсь протоколів; один про баль, де танцювала більш від усїх, навіть від Марусї, а другий про спектакль, де грала першу ролю. Про знайомих ні слова.

З нею ми зустрілись так як рідні, що давно не бачились і стали один другому чужими, стративши все спільне. Від неї я почула, що Настя справдї стала полюбовницею Проценка. Батько, як то личило стародавньому батькови, її прокляв, у матері не було сили за неї заступити ся. Проценко швидко її покинув, узяв другий, третій... Ця новина мене не здивувала, я й думала, що Настя так скінчить.

На другий день я зустріла на вулицї Марусю. Вона їхала чудовими кіньми; була одягнена у ефектний костюм із сукна crême, у білому брилику з пером та блискучими аґрафами. Я саме переходила через вулицю, Маруся глянула на мене наче не знаючи і злегенька хитнула головою вже майже проїхавши.

Вертаючись до дому я зайшла до Нїни і застала там Настю. Своїм очам не повірила! З опухлим, нерівним обличчем, із червоними від слїз очима, неохайно убрана Настя сама на себе не походила. Вона видно і зараз плакала, та зачувши, що хтось іде, втерла сльози.

З розмови я зрозуміла, що її знов покинуто, що вона хвора, що гроші всї вийшли, що роботи не дають і звідусїль женуть. Одно зостало ся — забитись. Вона здавалась справдї така нещасна та беззахистна і становище її було справдї безвихідне. Нїна порішила взяти її до себе, зараз сказала батькови, а він не знаючи нїчого про остатнї пригоди Настї, згодив ся. Настя оселила ся у Нїни, а рідня почувши про це, повстала, і дядько почувши, що таке Настя стала, теж запротестував. Нїна спахнула, натякнула на Яворську і він замовк. Тай в загалї тепер Нїна робила, що хотіла. А по моєму, куди-б краще дати Настї гроший та наняти квартиру подалї, бо така морально неохайна людина могла поважитись на ролю Яворської.

digitized by ukrbiblioteka.org

З початку Настї зовсїм не було примітно. Вона слухала ся не тілько Нїну, дядька, усю рідню, але й покоївку, куховарку. Поводилась так понизливо, що часто бувало нїяково. До гостий не виходила, ховала ся, її рухи були стримані, погляд зляканий. Ми з Нїною намагали ся відноситись до неї так, мов нїчого з нею не було.

Вона підбадьорилась.

Рухи стали сьміливіщі, голос голоснїщий, погляд веселїщий. Замісь однїєї-ж і тієї сукнї старенької, темної, з'явились барвисті, з важким, блискучим обробленнєм. Понадївала якісь неможливі перстенї, на шнурок годинника поначіпляла дешевих брельоків. Настя стала иньша і тон став иньший. Якийсь погордий, недбалий, вона мабуть усе думала: що ви всї передо мною! Я мала стільки перемог, як вам і не снило ся! Всїх вона гостро критикувала, нїкого не минаючи, а до панночок не мала анї найменшого жалю. Тілько й було чути: Ця стара дивеха, та драна кішка. Поганьшої від неї не бачив сьвіт... та цїлувала ся з паничем... про неї щось колись казали... та вільно поводить ся...

— Знов стара дївка пішла... ну й погана-ж! — сидячи у креселку і курючи папіроску показувала вона на вулицю.— До чорта їх у нашому містї! Терпіти їх не можу і сама нїколи не зостану ся старою дївкою, — безперечно скінчила Настя і особливим широким рухом витрусила попіл із папіроски аж на середину хати.

Спитати, навіщо все це говорити? Це-ж нахабство!

Далї вона стала нудьгувати і порішила скрізь із нами ходити, не питаючись, чи нам це приємно. Ми самі покинули бувати у громадї, бо нїяк не могли одчепитись від неї. Тодї вона звернула увагу на дядька. І як звична особа взяла ся так наважливо і безсоромно, не примічаючи зовсїм нас, що треба було щось не гаючись почати. Нїна і руки опустила, а вже рідня всїм гуртом вирядила милу гостю, давши їй досить гроший.

— Мов у хатї яснїще стало! — признала ся Нїна, коли Настя виїхала.

Ми зараз же пішли до знайомих, до одних і до других, раді, що за нами нїхто не піде. В той же день нас запросили грати у спектаклї, що малось дати на користь погорільців. У песї були співи і запрошених було багато. У вечері ми зібрались у великій салї нашого клюбу. В антрактах панї та панночки сидїли навкруг столів і шили погорільським дїтям одежу. Погано і неохоче вони

digitized by ukrbiblioteka.org

кроїли і шили. Ті, що кермували працею словами, не мали часу шити самі, а таких у кінці антракту було більше двох третин. Мені здало ся, що так погорільські дїти не швидко діждуть ся своєї одежі і що мабуть таку трудно буде надївати, краще-б віддати цю роботу якій простенькій швачці.

Я висловила цю думку, на мене глянули здивовано.

— Але ми не маємо гроший. Всї, що зібрали, то віддали за крам.

Тілько одна панї вишивала собі хвартух, бо їй треба було його для спектаклю.

— Скільки очий гине на ці жіночі прикраси, — завважив якийсь панич у пишно вишитій сорочці, — краще-б ця праця йшла на що кориснїйше.

— Краще-б одежу шила, — сказала Марусина улюблена подруга, показуючи на паню з вишиваннєм.

Розпорядчик покликав на сцену.

Почало ся з співу. Співали не погано і певне наші співи розлїтали ся далеко но містї. Під вікнами стояли слухачі і прохожі обовязково зупинялись хоч на хвилинку послухати. Мабуть ця велика, осьвітлена саля, куди вони не могли увійти, ця молода, весела юрба, до якої вони не могли приєднати ся, здавались їм без краю принадними. Справдї-ж у салї не було так гарно.

Коли ми стиха співали, з вулиці різко і все наближаючись почув ся дзвоник. Він влетїв у хату так несподївано, що співи самі собою уривались. Діріжер ледви чутно, нехотя став програвати інтродукцію до другої пісні і ніхто не починав її.

То ритмічно, то спиняючись звенїло з вулиці, часом чогось так голосно, мов у самій салї, потім все тихше, тихше і затихло...

Це нагадало подорож, розстання і пекучий жаль за чимось утраченим... Хотїлось вийти з цієї ясної хати і йти кудись у темряву, щоб над головою де високо звенїв дзвоник рівно і невпинно і це-б заглушило тугу...

А напевне тим, що їхали і несподївано побачили у темній вулиці великі осьвітлені вікна, переплетені ростинами і крізь їх юрбу, та почули співи, тим певне хотїлось бути тут. Певне здавалось, що тут так щиро, безтурботно, щасливо, весело.

На другий день гуляючи я зустріла Марусину подругу. Вона кудись поспішала ся і несла якийсь пакуночок.

digitized by ukrbiblioteka.org

— Оце несу швачці рукава, щоб пошила до спектакля. У мене вся сорочка так вишита білим, а зі сцени краще, коли червоним. Та разом дам заробіток людині. Ця швачка повдовіла і восталась з дочкою без ніяких достатків. У городі її мало знають, то й роботи зовсім нема.

Ми увійшли в підвал із нафарбованими зеленою фарбою та сирістю стінами. Нас зустріла замучена жінка і дівчина мабуть іще молода, але зовсім зівяла.

Панна розгорнула тонесеньке полотно і суцільні взірці та стала розказувати, що вона не любить шитого по канві, а по нитках, бо так чепурніще виходить. На мій погляд за таку пекольну роботу швачка запросила дуже мало, панна не хотіла стілько давати і нарешті умовилась за половинну плату.

Тепер я цілком згодилась, що краще шити одежу погорільцям, ніж власні рукави. Не тілько збережеш очи, але й мати-меш двічі моральне задоволенне: даєш заробіток убогим і працюєш для їх.

На ґенеральній репетиції було багато публіки, звичайно Яворські, Дорович, Корнієнки... Про Корнієнка Іра сказала, що він їде за кордон із братом тієї пані, де була Маруся. Плату він мати-ме дуже велику, квартира, стіл і властиво не багато діла.

— Значить, і він знайшов працю відповідну своїм думкам,— прикро завважила Нїна.

— Що-ж, може сьвіт забагатіє на медично-популярні книжки, — сказала я.

Нїна була весела, жартувала, кокетувала. Але стоячи поруч зо мною вона сказала: менї здаєть ся, що я їду зелїзницею швидко, швидко і дивлю ся у вікно. Поуз проходять ріжні краєвиди, край дороги я часто бачу людий. Иньших роздивлю ся добре, иньших ледви заглежу, але пересьвідчаюсь, що всї люди негарні та маленькі і мають обличчя з таким холодним, сухим, мізерним виразом, що у мене самої зникає бажанне бути гарною людиною.

— Ох, змилуй ся Нїно! Ти пишеш поезії в прозї?

Ми обидві стали сьміятись.

Репетиція відбула ся чудово. По скінченню, спустивши завісу, ми на сцені танцювали та співали. Втомившись, я підійшла до завіси і стала крізь дїрочку розглядати публіку. Саля була повна, як то кажуть, цьвітом нашої інтелїґенції. Всїх я знала..

digitized by ukrbiblioteka.org

Хотїлось заплющити очи і не розплющати, щоб не бачити все одно та одно. Правда, не їми тілько сьвіт обмежив ся, але все-ж таки це „цьвіт“, тим „цьвіт“, що вони розуміють ся у моральних питаннях, вони в цьому видющі, а не слїпі, але що-ж вони є?...

Хотїла-б я часом поняти віри, що десь є иньші люди. Нї! Під иньшою личиною, та теж саме...

digitized by ukrbiblioteka.org